

Dorpsgenoten zien een vreemde paddenstoel en maken een foto met hun mobieltje. Het ding bleek te stinken en er lagen houtsnippers. 'Inktviszwam' is de eerste gedachte. De auteur gaat de volgende dag kijken. De zondagavond besteedt hij aan een internetspeurtocht naar de Inktviszwam (*Anthurus archeri*), of *Clathrus archeri* volgens de *Paddestoelen Encyclopedie* van G.J. KEIZER (1997). Dit leidt tot een interessant verhaal over de stinkzwam uit Australië.

Hoe kwam de Inktviszwam (Anthurus archeri) hierheen?

Een exotische paddenstoel in Midden-Drenthe

In de berm van een ruilverkavelingsweg in Brunsting (Drenthe) lichten de rode sprietten – als de tentakels van een inktvis – fel op in het gras van de berm. Aan de bovenkant zitten er bruinzwarte vlekken met sporen op, de andere kant is bleekrood. De afmetingen zijn ter grootte van de uitgespreide hand tot twintig cm. De Inktviszwam is een kolonievormer. We telden ruim 100 vruchtlichamen op een lengte van ongeveer vijftien meter, met daarbij honderd à honderdvijftig knollen, de zogenaamde 'duivelseieren' van de stinkzwam. De paddenstoel is vrij kwetsbaar en breekt gauw af bij beroering. Je rook een kadaverlucht, die sterker werd naarmate er meer paddenstoelen en eieren aangeraakt werden.

De groeiplaats was een smalle grasberm naast een aanplant van jonge eiken met een ondergroei van struiken van wilg, berk, braam, Amerikaanse vogelkers en lijsterbes tot aan de sloot van het akkerland. Het bouwland erachter bestond uit een eindeloze vlakte aardappelakkers. Een eeuw geleden was hier nog veel heide en veen, nadien ontgonnen tot landbouwgrond.

EXOTISCHE PADDENSTOEL UIT AUSTRALIË?

De Inktviszwam is een fleurige stinkzwam, die in Australië op houtstobben, boomwortels en op losse bodem met houtresten, zaagsel en houtsnippers groeit. De wegberm in Brunsting was een jaar of wat geleden ook voorzien van versnipperd

hout. Enkele omwonenden meenden dat deze kleurige verschijning circa vier, vijf jaar geleden ook al in beeld was geweest. Niet elk jaar, in elk geval.

In Australië komt de *Anthurus archeri* voor in het zuidoosten van het werelddeel, in de staten New South Wales, Victoria en Tasmanië (FUNGIMAP, 2001). De stinkzwam is vandaar kennelijk op reis gegaan, naar Europa en naar de VS. Voor de verspreiding naar Europa wordt gewezen naar de Australische wolhandel en/of naar de Eerste Wereldoorlog, waarin Australische divisies meevochten. Een enkele Nederlandse internetbron kakelt dat 'het komt' door de opwarming van het klimaat. Dit ligt echter wat genuanceerder. De paddenstoel komt sinds enkele decennia ook voor in Californië. De Inktviszwam, daar 'Octopus stinkhorn' geheten, is meegekomen met geïnfecteerd plantgoed van bamboebomen uit Australië (www.mykoweb.com/CAF/). De verspreiding in kwekerijen en vochtige, beschaduwde tuinen en parken is beperkt tot Santa Cruz County. Hij komt daar alleen tot vorming van vruchtlichamen in de warmste maanden. In Australië en Nieuw-Zeeland noemen ze juni-november als groeiperiode, terwijl een Duitse bron de 'Tintenfischpilz' in juli-september laat gedijen.

DE TOCHT DOOR EUROPA

De eerste Europese waarneming van de Inktviszwam komt uit de Vogezen in 1920. Een Duitse website stelt echter

"würde nach 1910 von Australien nach Europa verschleppt" zonder nadere aanduiding. In elk geval is de paddenstoel in 1934 in Karlsruhe aan de Rijn gesignaleerd, in 1938 in het Schwarzwald, 1940 in het Odenwald, 1953 in het stroomgebied van de Main en in 1958 bij Neurenberg. De paddenstoel groeit nu ook in de Duitse buurlanden Oostenrijk, Zwitserland, Polen en Tsjechië. De eerste Nederlandse waarneming is van dhr. V. Dozy te Elp (Drenthe) op 5 september 1973. Hij vond de stinkzwam *"in een weinig betreden deel van zijn landgoed"*. Deze waarneming is gemeld als nieuwe soort voor Nederland door N.J.L. Jansonius & G. Otto (1974). Vanaf 1973 zijn waarnemingen bekend uit Spaans Baskenland. Omstreeks 1980 is de Inktviszwam overgestoken naar Engeland, waar hij opdook in de zuidelijke graafschappen in 'woodchip gardens'. In Engeland werd de Inktviszwam 'Devils Claw Stinkhorn' gedoopt. De 'duivelsklauw' zit al in Norfolk (East Anglia).

ONREGELMATIGE VERSCHIJNING

De paddenstoel verschijnt onregelmatig. Dat heeft meer met het momentane weer in een gebied te maken, dan met de globale opwarming van het klimaat. Na de Eerste Wereldoorlog zijn er in Europa bar koude perioden geweest met strenge winters. Tussen 1930 en 1980 is in Nederland zelfs een toename van enkele koudeminende plantensoorten geconstateerd! Het oprukken van warmteminnende plantensoorten kwam pas tussen 1980 en

In de berm van een ruilverkavelingsweg in Midden-Drenthe lichten de rode 'tentakels' van de Inkviszwam fel op in het gras van de berm. Aan de bovenkant zitten er bruinzwarte vlekken met sporen op, de andere kant is bleekrood. ALLE PADDESTOELENFOTO'S: JAN TUTTEL

2000 (Stichting FLORON, Veldsympo-sium Klimaatverandering en Natuur). De latere waarnemingen van de Inkviszwam passen wel in dat beeld: 1987 Oberbergische Kreis, 1995 Ennstal in Oostenrijk, 1997 weer in Zwitserland, 1998 in Hespertal bij Essen (op een houtopslag-plaats), plus de Nederlandse vondsten.

HOUTVERSNIJPERIJ HELPT DE INKVISZWAM

Juist in deze decennia is het snipperen van houtafval sterk toegenomen door de milieuwetgeving, die het verbranden van snoeihout verbiedt. Dat vergroot de verspreidingskansen van deze paddenstoel behoorlijk. In Zuid-Limburg meldt een inwoner van Elsloo op internet, dat in hun rijkste paddenstoelenbos (het Bunderbos) de Inkviszwam al zo'n jaar of twintig voorkomt. Vanaf 1990 is de paddenstoel gezien in Drenthe ten zuidwesten van Grolloo. Ook in 1990 bij het Kruumten-hoes in Westerbork. Omstreeks 1999/2000 dus ook bij Brunsting, ten westen van Beilen. In 2001 en 2003 werd hij weer gezien aan het Oranjekanaal (opgave Jan van Ginkel te Orvelte). In oktober 2001 dook de stinkzwam op bij Dronten. In september 2002 was het weer raak in de Flevopolder, maar ook bij Gors-sel (grote kolonie op landgoed Dorth) en in Drenthe. Boswachter Pauline Arends zag de Inkviszwam bij Grolloo, maar na 2002 nooit meer. In 2003 is de Inkvis-zwam gerapporteerd bij Brummen. En in juli 2004 is Midden-Drenthe weer aan de beurt.

MAAR HOE KWAM DE PADDESTOEL ÉCHT IN EUROPA?

Er zijn twee theorieën over hoe de Inkviszwam in Europa belandde. Meegekomen tijdens de invoer van Australische wol in Europa óf meegebracht door de Australische troepen, die in de Eerste Wereldoorlog aan het westelijk front vochten. De stinkzwammen hebben sporen die door aasvliegen, die op de stank afkomen, verspreid worden. Hoe lang deze minuscule sporen van de Inkviszwam kunnen overleven in verschillende klimaten, is me niet bekend. Uit het Californische verhaal blijkt dat de paddenstoel ook met geïnfecteerd plantmateriaal mee kan komen. Als de bodemgesteldheid en de weerstoe-stand goed samenwerken, kan de stink-zwam aanslaan.

WOL UIT AUSTRALIË

Als tegen 1910 of later de paddenstoel via de Australische wolimport naar Frankrijk is gekomen, moet er wel een héél speciaal

'laat' woltransport geweest zijn. De piek van de woluitvoer lag tientallen jaren eerder dan het jaar 1910. Ik kan niet nagaan waarom er toen Australische wol speciaal naar Frankrijk gekomen zou moeten zijn. Die wolimport als oorzaak van introductie van de Inktviszwam lijkt me daarom wat ver gezocht.

De Reader's Digest-paddenstoelengids (HAAS, 1991) noemt expliciet het jaar 1921 voor introductie van de Inktviszwam in Frankrijk. En al net zo zeker, dat hij meekwam met wolimport. Het zou leuk zijn om dit speciale woltransport van 1921 nader te onderzoeken. Als deze bewering waar is. Wie kreeg toen wáár, Australische wol en waarvoor en waarvandaan. Hoe was dat spul verpakt?

DE AUSTRALIAN IMPERIAL FORCE (AIF) IN EUROPA

Direct nadat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, riep de Australische prime-minister Cook op 5 augustus 1914 *"When the Empire is at war, so is Australia!"*. Er werden rekruteringskantoren geopend en de vrijwilligers melden zich en masse aan. Als de AIF de Australische stinkzwam naar Europa heeft gebracht, moet dit gebeurd zijn door de divisies en brigades uit de drie staten waar de paddenstoel groeit.

Maar wat blijkt nu? De legeronderdelen uit New South Wales, Victoria en Tasmanië werden eerst ingezet in Palestina en de Sinai. Pas in 1916 werden ze uit Egypte via Alexandrië naar Marseille verscheept.

Daar werden personeel en goederen gedegen gedesinfecteerd (onder andere werd alles heet gestoomd in 'Hunters Train') uit angst voor meegekomen ziekten.

De paddenstoelsporen moeten de eerste twee jaar in de woestijn hebben gebivakkeerd, dan over zee 'met de maten mee' naar Zuid-Frankrijk, waarna ze aan hete stoom of andere desinfectantia werden blootgesteld.

De Australische troepen reisden verder per trein naar 'westelijk front' in Noord-Frankrijk en Vlaanderen. Nieuwe aanwas werd later naar Engeland verscheept, voor een aanvullende training. Geen enkele Australische militair uit de Zuidoostelijke staten is linea recta naar Frankrijk gereisd. Een directe sporenverspreiding via militair personeel lijkt dus vrijwel uitgesloten.

AANVOER AIF-VOORRADEN

Wel werden voor het Australische leger paarden en materialen per schip nagezonden. Paarden voor de artillerie en voorraden wol, metaal, vlees en meel. Ik vermoed dat een mogelijke verspreiding van de *Anthurus archeri* (of *Clathrus archeri* toen nog) gebeurd kan zijn met geïnfecteerde houten emballage of wellicht via zaagsel bij het paardentransport (turfmolm, wat hier toen ook gebruikt werd, zal de AIF niet meegenomen hebben). De grote stinkzwammenkolonie van 2004 bij Brunsting in Midden-Drenthe hield zich hierover van den domme. Ze bleef exotisch ogen - en vreselijk stinken. Maar het verhaal blijft boeien: Hoe, wanneer exact en waar kwam de Australische Inktviszwam begin twintigste eeuw naar Noordwest-Europa?

Jan Tuttel uit Eelde is zijn hele leven bezig met natuur, landschap, cultuurhistorie, meteorologie en luchtvaart(historie), inclusief voorlichting & educatie daaromtrent. Hij is nu ernstig ziek en komt het veld niet meer in. De uitgebreide tekst van dit artikel is na te lezen op www.tuttel.com.

Met dank aan Anne & Marchien Doedens, Jan van Ginkel, Pauline Arends, en speciaal aan Jan Luit te Steenwijk voor de alerte aanvullingen!

Literatuur

- FUNGIMAP (2001), *Compendium of Fungimap Target Species*, Version 1.1 (CD-ROM). Fungimap, Melbourne.
- HAAS, H. (1991), *Paddenstoelen van West- en Midden Europa*. Reader's Digest, Amsterdam.
- JANSONIUS, N.J.L. & G. OTTO (1974), De inktviszwam, een nieuwe soort voor Nederland. *Natura* 71 (2): 17-19.
- KEIZER, G.J. (1997), *Paddenstoelen encyclopedie*. R&B, Lisse.